

En hidtil overset kilde til den danske rimkrønike

Af Hanne Regnar

En versificeret danmarkshistorie blev den første bog trykt på dansk 1495 af Gotfred af Ghemen, monologerne heri lader hver konge - fra sagnkongen Humble, Dans fader, til Kristian I (død 1481) - berette om sit liv og sin død.

Et stykke inde i sin monolog fortæller Svend Tveskæg (død 1014) om en af ham og Sveriges Emund Slemme foretagen grænsedragning mellem Danmark og Sverige. De to konger har sammen med tolv udvalgte mænd, seks fra Danmark og seks fra Sverige, markeret grænsen mellem tidligere dansk land (Halland, Skåne og Blekinge) og Sverige ved at »sætte« i alt seks sten på den lange strækning mellem Skagerak i vest og Østersøen i øst. Efter stensætningen indføres i fortællingen en unavngiven norsk konge som også skulle have været til stede ved denne blot punktvis markering af landegrænsen. Tre unavngivne nordiske konger deler øen Daneholm i tre dele, hvorpå de foretager en ceremoniel handling, idet den norske konge holder bidsel og den svenske konge stigbøjle - underforstået at den danske konge sidder til hest. Umiddelbart herefter følger en opremsning af 15 større naturområder på grænsen mellem de gammeldanske landskaber og Sverige, og Svend Tveskæg slutter hele grænseberetningen (og sin monolog) med at udtrykke ønske om, at der i fremtiden ikke skal herske had og stridigheder mellem landene.

Grænseteksten er ndf. aftrykt efter Helge Toldbergs¹ udgave af *Rimkrøniken* med hans angivelse af fælles verstælling i venstre margin, for oversigtens skyld har jeg yderligere markeret de forskellige afsnit i grænseberetningen med stort bogstav:

- o. 3059 Swend ottæ Haraldssøn kallet tyuweskegh
.....
3147 Som myne forældhernæ giorde landis skæll
mellom danmark oc holtzen tesligæ
A Saa tog ieg paa oc giorde om wel
3150 mellom danmark oc swerigis rigæ
Mz then som ther tha konning waar
han hedh armwnder slæmmæ

- Paa thz at thz tijl ewigæ aar
 skullæ tagæ tijl mynne oc gømmæ
- 3155 B wij togæ ther tijl tolff myndigæ men
 aff danmarks och swerigis rigæ
 Wijsæ oc klogæ reth hwer oc en
 ath the skullæ ladæ them ligæ
- 3160 Torn togæ wij aff the westær gøtland
 och Torsthen aff østær gøtland
 Oc Gasæ aff westhær mænneland
 Grundwold aff syndre mænneland
 Tholæ oc Tottæ aff allæ operlandh
 som swenskæ men the saa kallæ
- 3165 Tockæ oc Tostæ aff bode iutlandh
 och Wbbe aff Fynbo allæ
 Grwnwold togæ wij aff siæland
 och dan af skonæ wij neffnde
 Saa togæ wij Grwnwold aff halland
- 3170 och them tijl stedæ wij steffnde
 C Thesse tolff forscreffne myndigæ men
 the settæ sex store stene
 Mellom danmark oc swerigæ the sta ther en
 tijl ewig tijd wij mene
- 3175 I struttæ sø sættæ the førstæ sten
 i danebek then annen mwne wæræ
 Then tredie kallær man kyndsten
 i wærætz næsæ stor then fyæræ
 Then fæmtæ steen aff sætther wor
- 3180 hannum lodhe wi hwid sten kallæ
 Then siættæ mellom blegyng oc norgæ stor
 tijl landeskæll godh mz allæ
 Konninghen aff norgæ han wor oc ther
 tha the then landeskæl sættæ
- 3185 Forthi hans land loffue ther oc nær
 thi giordæs thz wthen trættæ
 D Daneholm skifftæ wi i dele tree
 for han lo ther saa tijl mode
 Ther fingæ wij hwer wore en del aff the
- 3190 hwer tijl syn gaffen oc bode
 E Tha wij hade ther saa skifft oc molth

- mz god endracth oc gledæ
 Konningen af norgæ mith bitzel holth
 och swerigis konning i mith istedæ
 3195 F Tha neffndis aff daneholm i steffne sundh
 aff steffnæsund och i blymern
 Aff blymern oc i slættæsøø sammelund
 aff slettæsø oc i flæckeбек i sandsø ther nogz fiern
 3199 Aff sandsø oc i almandebrynk oc i dyregrund

 3201 aff anderosen oc dessamelund
 oc indh i emptæ mosæ
 Aff emptæmose oc ind i ormwnder skow
 aff ormwnder skow oc i tranemosæ
 3205 Aff trane mosæ i slættæ søø mz sammæ low
 och saa i robecks mosæ
 Ther skils danmark oc swerigæ ath
 effther then contracth wij giorde
 Henne giorde wij ath tretæ oc hadh
 3210 skullæ ey i fræmtijd worde

Västgötalagen

Grænsedragningen mellem Danmark og Sverige er tidligt beskrevet fra svensk side, men her viser det sig, at der er to grænsetekster (I og II), som oprindeligt ikke har været kædet sammen. Grænsetekst I (jfr. *Rimkr.s* afsnit A-E) findes i den ældste redaktion af lovhåndskriftet *Västgötalagen*, *Sikh. B 59*, fra ca. 1290, grænsetekst II (jfr. *Rimkr.s* afsnit F) forekommer også i *B 59*², men blandt de tillæg, der er indskrevet ca. 1325. Denne tekst er en egentlig grænseliste på over hundrede stednavne, som beskriver Västergötlands grænser.

Der kan ikke herske tvivl om, at *Rimkr.s* afsnit F viser afskrift af nogle af stednavnene fra den omfattende svenske liste, men gennemgår man den danske grænsetekst afsnit for afsnit, er det et spørgsmål, om man uden videre kan antage, at denne tekst har haft et vestgøtsk lovhåndskrift som forlæg, evt. noget forvansket med hensyn til navnestoffet gennem afskrifters afskrift. Således opfatter i alle tilfælde *Danmarks gamle Personnavne* forholdet, idet værket optager grænsetekstens personnavne (afsnit B) efter *Vgl.* og som yngste variant hertil *Rimkr.* Der er dog trods alt så mange uoverensstemmelser også i de øvrige afsnit mellem *Vgl.s.* og *Rimkr.s* op-

fattelse af grænsedragningen, at den tanke måtte melde sig, om der ikke skulle findes andre håndskrifter, der står *Rimkr.* nærmere end *Vgl. Rimkr.s* nærmeste forlæg kunne måske befinde sig i et dansk lovhåndskrift³, mine undersøgelser i nogle - tilfældigt udvalgte - gammeldanske lovhåndskrifter bekræftede dette, men forholdet viste sig at være noget kompliceret, det blev derfor nødvendigt at gennemgå samtlige nu eksisterende gammel-danske lovhåndskrifter⁴. Da nærværende afhandling imidlertid ikke skal beskrive hele det danske grænselestemateriale (til ind i 1700-tallet), men blot et evt. forlæg til *Rimkr.s* grænsetekst, vil vi koncentrere de nærmere undersøgelser om lovhåndskrifter fra 1400.

Danske lovhåndskrifter fra 1400-tallet

Grænsedragningen mellem Danmark og Sverige er i 1400-tallet indskrevet i 13 håndskrifter af *Eriks sjællandske Lov (EL)*⁵ og 3 håndskrifter af *Skånske Lov (SkL)*⁶, sidstnævnte følger en skriftlig tradition, som på nogle punkter afviger fra *EL* og *Rimkr.*, den følgende undersøgelse, der først og fremmest søger at identificere et forlæg for *Rimkr.s* grænsetekst, tager derfor ikke hensyn til grænseteksterne i håndskrifter af *SkL*.

Den ældste version af den danske beretning om grænsemærker mellem tidligere dansk land og Sverige er indskrevet i blandingshåndskriftet *E don. var. 133,4^o*, som er en middelnedertysk (mnt.) oversættelse af *EL* fra ca. 1445 og *Jyske Lov* dateret 1445. Oversættelsen af den danske grænsetekst i *EL* lyder således:

- hyr endet konningh oloffs hantvestinghe god hebbe loff vnde hyr
navolget de scheydinghe tusschen dennemarken vnde sweden
- A Ormunde slemme de was konningh in sweden. Vnde swen tyffueskægh jn dennemarken. De makeden eyn scheydinghe tusschen dennemarken vnde sweden.
- B Se nomeden van sweden thorn van wester gotlant. torsten van øster gotlant. Gase van venstmærne lande. Grymald van sutermærne lande. Tolle vnde todde van opplande. Tocke vnde toste van iutlant. Vbbe van fyn. Gwnolt van seelant. Dan van schone. Grymmer van hallant.
- C De tolfte sette vj steyne tusschen de ryke. De eerste steyn is struttessio. De andere In danebeck. De derde kynsteyn. de vierde jn wers nese. De vefte witte steyn. De seste tusschen bleykinghe vnde Norweghen.
- D Daneholm is ghedeilt jn dreen loten. Eyn lot hort dem denschen

koninghe. Dat ander hort to vppsael konningh. Dat derde hort dem norwegeschen koninghe.

- E To der tyt de hadden steffne vpp daneholm Do hilt der normanne koningh vpp der denschen koningh toem. Vnde vppsale koningh syn steyghereype.
- F Do nomedes van Daneholm vnde Jn steffne sont. Van steffne sunt vnde jn blymer. Van blymar vnde jn slettesiø. Van slettesiø vnde jn vlackebeck. Vnde jn sandsiø. Van sandiø och i alle manneberke. Vnde jn dyuregrunt. Van dyuregrunt Vnde jn gnyby. Van gnyby vnde eyn ander rose vnde jn emtermosæ. Van emtermose vnde jn ordmunde schogk. Van ordmunde schogk Vnde jn tranemose. Van tranemose vnde jn slettesiø. Van slettesiø vnde jn robeck. Dar scheydet syk dennemarken vnde sweden.

Blandt de øvrige 12 hdskr. af *EL*, der har medtaget grænseteksten, slutter det mnt. hdskr. sig til to andre⁷, disse tre - herefter kaldt *EL*³ - har tilsammen en række fælles afvigelser fra de resterende ti - herefter kaldt *EL*¹⁰ -, hvis ældste hdskr. *Ostlo 1,8*^o dateret sig fra ca. 1450.

I det følgende skal der nærmere redegøres for, hvilke afvigelser der gør sig gældende, først i afsnit B (personnavnene), dernæst i C (stensætningen) og sidst i F (de 15 stednavne). I afsnit B er det kun opfattelsen af personnavnet fra Sjælland, der viser en væsentlig afvigelse mellem *EL*³ og *EL*¹⁰, men det er interessant at konstatere, at der i det samlede navnestof også kan aflæses mindre væsentlige afvigelser, som alle bevæger sig inden for det variationstilladte, og som skiller de 13 hdskr. af *EL* i de samme tre og ti vidner:

	<i>EL</i> ³	<i>EL</i> ¹⁰
B.	gwnold (Sjælland)	gunnulf
C	strutte siø (1. sten) mellom blegingæ oc norgæ (6.sten)	scrutasæ/skrutasæ mellæ blegingæ oc møræ
F	blymer (3. stednavn) dywregrunt (4. stednavn) ordmundæ skow (12. stednavn) slætesiø (14. stednavn)	kliwær/kliuar duærgæruth ormæscho scaftemosæ.

Det er umuligt på grundlag af de ovf. konstaterede afvigelser at afgøre, om *EL*³ eller *EL*¹⁰ viser den »rette« skrivemåde, men i striden mellem de tre og de ti vil vi lade *Vgl.* træde i funktion som opmand.

Forholdet mellem den danske tekst og Västgötalagen

Som påpeget ovf. s. 81 har *Vgl.s* grænsetekst I og II spillet en afgørende rolle for den danske overlevering, idet der på den ene side kan påvises tæt skriftlig sammenhæng mellem den svenske og danske tekst, på den anden side er der også alvorlige uoverensstemmelser. Virkelig påfaldende i *Vgl.s* grænsetekst I er afsnit B, heri fremvises nogle indlysende urimeligheder: navnet *Cakaldi* (fra Tiundeland) er enten uddødt eller en fejlskrivning, det findes ikke i nogen anden kilde fra middelalderen, *Grimaldi* (fra Östergötland) findes kun i *Vgl.*, *Botn*⁸ (fra Fjædrundeland) er ikke identificeret som personnavn, men findes som stednavn i *Vgl.s* grænsetekst II, *Grimtun* (fra Halland) er af både Collin-Schlyter⁹ og Hugo Pipping¹⁰ fejlagtigt anført som et personnavn, men det er et stednavn, nu Grimeton sogn i Halland, endelig nævnes blandt de danske landskaber Jylland to gange (*Tolle* fra Jylland, *Toti* og *toki* fra Jylland).

Bearbejderen af den danske version har øjensynlig forkastet de tydeligvis fordærvede svenske personnavne og nyredigeret navnestoffet i dette afsnit, desuden reducerer han *Vgl.s* tre personer fra Jylland til to og introducerer en ny person samt en ny landsdel (*Ubbe* fra Fyn). Afsnittet opviser i denne nye redaktion fem svenske og fem danske landskaber med to personer fra Uppland og to fra Jylland, således at antallet af tolv personer stadig oprettholdes:

Västergötland (1)	Jylland (2)
Ostergötland (1)	Fyn (1)
Västmanland (1)	Sjælland (1)
Södermanland (1)	Skåne (1)
Uppland (2)	Halland (1)

Fælles for svensk og dansk overlevering i B er nu kun Gase fra Västmanland og Dan fra Skåne, endvidere Torsten, som i svensk overlevering kommer fra Västergötland, i dansk fra Östergötland.

I afsnit C er det påfaldende, at 6. sten, som i *Vgl.* kaldes Brömse sten, intet hedder i dansk overlevering, og at *EL*³ placerer stenen mellem Ble-

kinge og Norge, hvilket er en umulighed; *EL*¹⁰ skriver i overensstemmelse med *Vgl.* det geografisk acceptable: mellem Blekinge og Möre.

Afsnit D fortæller i både svensk og dansk overlevering om en dansk, norsk og svensk konge, som hver får 1/3 af øen Daneholm, her lyder endnu ingen polemiske bitoner.

Afsnit E derimod emmer af polemik både i den svenske og danske tekst, i *Vgl.* holder den danske konge Uppsalakongens bidsel og den norske konge hans stigmøje, billedet symboliserer, at den konge, der sidder til hest, også har herredømmet i Norden. I den danske reaktion er der byttet om på rollerne, nu optræder den svenske og norske konge som tjenere for den danske konge, og hermed er Danmarks supremati fra gammel tid antydnet.

Den danske teksts afsnit F (de 15 stednavne) viser et skønsomt udvalg af *Vgl.*s grænsetekst II på godt hundrede stednavne. Denne egentlige grænseliste i *Vgl.* kan inddeles i fire afsnit, men det er først og fremmest Hallands grænse mod Västergötland, der interesserer den danske overlevering, dvs. den vestgøtiske listes 1. afsnit, heraf har den danske bearbejder afskrevet i alle tilfælde de første 10 stednavne. Afsnit F fordeler sig med hensyn til afvigende skrivemåder på de samme tre og ti vidner (ovf. s. 5), som i afsnit A-E, og lige som *Vgl.* kunne afgøre striden mellem *EL*³ og *EL*¹⁰ til fordel for *EL*¹⁰ (Möre og ikke Norge), således viser det svenske lovhdskr. sig også her at tale til gunst for *EL*¹⁰ i denne gruppes afskrift af yderligere to stednavne:

<i>EL</i> ³	<i>EL</i> ¹⁰	<i>Vgl.</i>
blymer (3)	kliwiær/kliuiar	klyfiær
dywregrunt (8)	duærgæruth	duærgærud.

Efter stednavn nr. 11, i *Vgl. clintærmosæ* - i *EL*³ *æmtermosæ* og i *EL*¹⁰ *ælmtermosæ* - følger en lang række stednavne i den svenske overlevering, som ikke forekommer i de danske grænsetekster, de fire sidste stednavne i dansk overlevering hedder således:

<i>EL</i> ³	<i>EL</i> ¹⁰
ordmundæ skow (12)	ormæschog
tranæmosæ (13)	tranæmosæ
slætæsiø (14)	scaftemosæ
robæk (15)	rabæk.

Hvis man antager, at der foreligger en fejlredigering i de tre vidners *slæteslø* (stednavnet forekommer også som nr. 4 i både *EL*³ og *EL*¹⁰), henviser de fire sidste stednavne, som de lyder i *EL*¹⁰, til den vestgøtske grænseliste? *EL*¹⁰ er den gruppe, der har vist tættest skriftlig sammenhæng med *Vgl.* i afskriften af dennes stednavne, men hvis en sammenligning mellem *EL* og *Vgl.* skal foretages også for de sidste stednavnes vedkommende, så har den danske bearbejder efter stednavn nr. 11 opgivet at følge grænsemærkerne mellem det nordlige Halland og Västergötland. I den vestgøtske grænselistes 4. og sidste afsnit, som omhandler grænsen mellem Väneren og Vättern, forekommer blandt mange andre stednavne et *Haluær odneme scoghær*, jfr. *EL*'s 4. sidste navn *ordmundæ skow/ormæscho*. I grænselistens 3. afsnit nævnes en række grænsemærker i Dalsland (mod Norge), heriblandt et *tramosæ*, jfr. *EL*'s 3. sidste stednavn *tranæmosæ*. I grænselistens 2. afsnit, som beskriver grænsen mellem Västergötland og Småland op til Vättern nævnes et *scaptemosæ*, jfr. *scaptemosæ* i *EL*¹⁰. Endelig forekommer et *rabæc*, jfr. *EL*'s sidste stednavn *robæk/rabæk*, blandt de sidste stednavne i grænselistens 1. afsnit, som slutter sin beskrivelse mod syd-øst på det sted, hvor Västergötland, Finveden og Halland mødes. Den danske tekst kan da for de sidste fire stednavnes vedkommende vise et skønsomt udvalg i *forkert rækkefølge* fra den omfattende vestgøtske grænseliste, men vanskeligheden ved denne tolkning er, at kun ét (*rabæc*) blandt disse stednavne vedrører grænsen mellem Danmark (det sydlige Halland) og Sverige.

En anden tolkning er dog også mulig, idet den danske bearbejder af grænseteksten i sin afskrift af de sidste stednavne kan have fulgt en helt anden liste. Der eksisterer nemlig en officiel dansk grænseliste fra 1555¹¹, som beskriver hele grænsetrækningen fra havet i vest til havet i øst mellem de gammeldanske landskaber og Sverige. Bønderne i denne grænseliste nævner som første grænsemærke i havet mod vest *Klyua*, »de sagde, det var det første hovedskel mellem Halland og Sverige,« og som absolut yderste og sidste grænsemærke mod øst i Nordhalland, inden grænsen bøjer af mod syd, nævnes Ormunderskov. Dette specifikt danske grænsemærke stod der megen strid om, svenskerne godkendte aldrig danskernes krav, idet »størstedelen af Ormunderskov er også på svensk grund.« Ormunderskov er altså ikke en vision, men med omtalen af den har den danske bearbejder af *EL*'s grænsetekst flyttet i det mindste ét grænsemærke i forhold til den svenske tekst. Det efterfølgende *tranæmosæ* (13) i *EL* nævnes intetsteds i den danske 1555-liste, derimod både et *Skattamossa* (jfr. *scaptemosæ* i *EL*¹⁰) og et *raehaffuen* (jfr. *robæk/rabæk* i *EL*), begge

stednavne i 1555-listen vedrører Nordhallands grænse, men heri nævnes de før Ormunderskov.

Det er et ejendommeligt træk i den danske overlevering af grænseteksten i *EL*, at de fire sidste stednavne nævnes i omvendt rækkefølge, hvad enten forlægget har været svensk (*Vgl.*) eller dansk (en grænseliste fra 1400-tallet?). Det kan ikke udelukkes, at bearbejderen har søgt at kombinere sin egen afslutning på stednavne-remsen - det har næppe været hans hensigt at afskrive endnu 100 stednavne fra *Vgl.* - ved at udvælge nogle stednavne herfra, som i deres gammelsvenske form forekom ham at have verbal lighed med nogle nordhallandske stednavne, som han kendte til fra en dansk grænseliste.

I striden mellem *EL*³ og *EL*¹⁰ har det ved hjælp af *Vgl.* været muligt at påvise sekundære træk i *EL*³: *norgæ* for *møræ*, *blymer* for *kliwiær/kliuiar*, *dywregrunt* for *duærgæruth*, men også *B 59* viser korrumperede former (personnavnene). Det er endvidere usikkert, hvilket navn *suntrv asi* (1. sten i *B 59*) dækker over, to andre svenske hdskr. skriver dels *siutru asi*¹², dels *swtroas*¹³, *asi* (dativ) er »ås,« denne del af navnet er i *EL*³ tolket som »sø,« i *EL*¹⁰ kan *-(a)sæ* være en svækkelse af »sø«, men *-asæ* repræsenterer snarest en svækkelse af *-asi*, da de 10 vidner med hensyn til stednavne har vist tættest skriftlig sammenhæng med *Vgl.*, en sammenhæng som formodentlig gælder endnu ét stednavn, nemlig stednavn nr. 11 *ælm-tærmosæ* uden *-l-* i konsonantgruppen i *EL*³), og *clintærmosæ* i *B 59*, et andet svensk lovhdskr. fra 1300-tallet skriver *elintærmosæ*. Or *elm-tærmosæ*¹⁴, det er således næppe muligt at afgøre, om skriftformen i *B 59* er primær eller sekundær. Bortset fra, at der ved sammenligning mellem svensk og dansk overlevering af grænsetekst II kan rejses tvivl om dette ene stednavns rette skrivemåde i *B 59*, så fremtræder denne egentlige grænselistes 1. afsnit som tekst betragtet troværdig, de mange stednavne er kun forbundet med præp. »fra« og »i«, og teksten (1. afsnit) fortæller nøgternt, hvad sagen drejer sig om: en markering af Västergötlands grænse mod Halland, nedskrevet før 1325 og indført blandt andre tillæg i *B 59* ca. 1325.

Et helt så pålideligt indtryk giver grænsetekst I i *B 59* ikke, hvad indholdet angår. Hvor meget før ca. 1290 er teksten affattet, og har der fundet en grænseregulering sted mellem Danmark og Sverige på Svend Tveskægs og Emund Slemmes tid? De to konger, der omtales i afsnit A, var ikke samtidige, Svend Tveskæg blev konge af Danmark ca. 985, af England 1013, og døde 1014. Emund den Gamle, med hvem Emund Slemme er blevet identificeret, blev konge ca. 1050 og døde 1060. De fleste forskere har med C. J. Schlyter¹⁵ og O.S. Rydberg¹⁶ antaget, at grænselægnin-

gen har fundet sted ca. 1050, de vil beholde det svenske kongenavn Emund Slemme og stryge den danske kong Svends tilnavn, som i stedet må være Estridssøn. Han blev konge af Danmark 1047 og døde 1074(76) og er samtidig med Emund Slemme, hvis denne kan identificeres med Emund den Gamle.

Emunds tilnavn *slemæ* er af nogle opfattet som et adjektiv, af andre som et substantiv, i begge tilfælde i nedsættende betydning. Øgenavnet har næppe stået i nogen »originaloptegnelse« fra ca. 1050, i øvrigt er adjektivet slem et senere tysk låneord¹⁷. Ivar Otman¹⁸ henviser til *emundus slemæ* i den latinske oversættelse af en svensk kongelængde og tolker dette *slema* som det afgørende bevis på et fem. substantiv. Opfattelsen af *slemæ* som et adjektiv mener Otman kan føres tilbage til Emunds samtidige, historieskriveren Adam af Bremen¹⁹, som til *Emund Gamul* føjer *pessimus*. Adams latinske oversættelse af *slemæ* skyldes misopfattelse af øgenavnet og må skyldes hans tyske herkomst.

Det er dog mere sandsynligt, at Adams tilføjelse skyldes hans kirkepolitik, og at adjektivet i denne forbindelse har præget en 1200-tals forfatters opfattelse af en kong Emund, hvis navn, ifølge de kilder vi i dag kender, for første gang i *Vgl.*²⁰ er blevet kædet sammen med en grænslægning mellem Danmark og Sverige. Man kan ikke med rimelighed datere en grænslægning mellem Danmark og Sverige til 1050'erne med udgangspunkt i de to konger, som ikke var samtidige, og at antage identitet mellem Emund den Gamle og Emund Slemme hviler på for løst et grundlag. Hvis der i en »oprindelig« grænsetekst blot har stået Emund og Svend i afsnit A, er der ved en senere skrifters tilføjelse af deres tilnavne sket en så væsentlig ændring af denne del af teksten, at den må betegnes som en forvanskning, oplysningen heri må afvises som brugbar kilde til en datering til 1000-tallet.

Oplysningerne i afsnit D og E støtter heller ikke antagelsen af en så tidlig datering. Tre unavngivne nordiske konger får hver en 1/3 af Daneholm (D), en lille ø²¹ i fjorden ud for Götaelvens udmunding, og i E angives svensk overherredømme.

Gunnar Olsson²² påpeger, at fra 800-tallets begyndelse og indtil nogle årtier ind i 1200-tallet er vestkysten (Skagerak) oprindelig i sin helhed behersket af Danmark, dog fra og med 1000-tallet opdelt mellem Danmark og Norge. Engang i 1. halvdel af 1200-tallet er Danmarks grænse mod nord ved Götaelven rykket nogle mil mod syd, idet det lykkedes svenskerne at skabe en korridor ud til havet mellem Danmark og Norge. Omkring 1050 har en svensk konge næppe haft mulighed for eller anledning til at

deltage i et møde, der angik en grænselægning mellem Danmark og Norge. Men det har været af betydning for svensk politik et par århundreder senere (i 1200-tallet) at prøve at sandsynliggøre tidlig svensk medindflyelse ved grænsen ud til havet i vest. Det er i overensstemmelse med også middelalderlig tankegang at skulle føre ejendomsretten til et landområde så langt tilbage som muligt (»til arilds tid«), jo større ælde, jo større hævd.

I fortsættelse af denne indstilling følger så beretningen om de tre kongers møde, hvor kongen fra Uppsala sidder til hest. Det er vel forfatterens mening, at man skal opfatte afsnit D og E som en helhed, men antydningen af en svensk konges nordiske overherredømme stemmer ilde med eftertidens bedreviden om Sveriges udelukkelse fra havet mod vest indtil 1200-tallet - og dermed deltagelse i en tredeling af Daneholm inden dette tidsrum.

Motivet med den fornemste person til hest og to andre som tjener kendes i europæisk sammenhæng²³ tidligst fra begyndelsen af 1200-tallet, i nordisk sammenhæng²⁴ i Skjoldungesagaen fra 1200-tallet.

De oplysninger afsnit A, D og E giver, synes ikke at kunne føres så langt tilbage i tid som til midten af 1000-tallet, men de er en udmærket illustration af, hvorledes en forfatter et par århundreder senere har forestillet sig, at »den første« grænselægning mellem Danmark og Sverige har foregået.

En »oprindelig« grænsetekst kunne da bestå af B (de 12 personer) og C (de seks sten), men det er betænkeligt at søge at forklare en teksts uforenelige dele som senere tillæg og herved nå ind til en historisk kerne. Hele grænsetekst I (A-E) kan - mod teorien om tillæg - lige så vel være udtryk for en 1200-tals forfatters forestillinger om en meget tidlig (og primitiv) markering af grænserne mellem landene.

I øvrigt er grænsetekst I i *B 59* anbragt under overskriften »Dette er kongebalken«, som i denne redaktion ingen lovbestemmelse indeholder vedrørende kongen, skriveren har anført overskriften til en tekst, i hvilken nævnes to konger. Ved at indføre grænsetekst I i *B 59* som om den var en lovparagraf, har han sandsynligvis hermed bevaret teksten for eftertiden - til stadig fascination.

Den i dansk regie sammenhængende grænsetekst I og II har haft sit forbillede i to forskellige, oprindeligt ikke sammenhængende svenske tekster. Den danske version fra 1400-tallet deler sig i *EL*³ og *EL*¹⁰, hvis ældste hdskr. er næsten lige gamle, men ingen af dem kan være originalen, *E don. var. 133,4° (EL*³) fra ca. 1445 er en oversættelse fra dansk til mnt., og i *Oslo 1,8° (EL*¹⁰) fra ca. 1450 har 3. sten fået en stærkt forvansket form (*thiækumæ steen*), *stæffnæsund* i afsnit F mangler, og det er det eneste af samtlige hdskr., der skriver *klimær*.

Selv om der i detaljen kan påvises indbyrdes afvigelser i *EL*'s grænsetekst i 1400-tallet, som gør det nødvendigt at inddele håndskrifterne i de tre og de ti vidner, så er alle 13 fælles om at foretage i alle tilfælde to radikale ændringer, som med nutidens strenge øjne kun kan opfattes som historieforfalskning i forhold til den vestgøtske grænsetekst I og II. For det første er grænsetekst I i *B 59* en afsluttet helhed, som slutter med afsnit E og II er en grænseliste, som indledes med følgende ord: »Her begyndes Danaholm. Fra Danaholm og i ...«, men den danske bearbejder lader den episke handling i F følge umiddelbart efter E: »Da nævntes fra Daneholm ...«, som om kongerne straks efter den symbolske handling omkring hesten har ladet nogle grænsemærker mellem Danmark og Sverige nedskrive²⁵. For det andet har den danske bearbejder som tidligere omtalt byttet rollerne om i afsnit E, således at det nu er den danske konge, som angives at have haft overherredømmet i Norden. Polemikken i den danske tekst ligger i dette afsnit samt uden tvivl også i nedskrivningen i afsnit F af det i alle tilfælde senere bevisligt mest omstridte grænsemærke: Ormunderskov.

Rimkrøniken og grænseteksten

Grænseteksten i *Rimkr.* og *EL*³ er afhængige af hinanden, idet de opviser samme sekundære træk i forhold til *EL*¹⁰, men trykket har også sine egne navneformer, som ikke gør det muligt at udpege et af de tre som forlægget. I det mindste én afvigelse kan skyldes bogtrykkeren, i stedet for personnavnene *grymald*, *gwnold* og *grymer* trykkes alle tre gange samme personnavn *Grunwold*, en navneform som ikke er overleveret i andre hdskr. end dem, der har afskrevet grænseteksten efter *Rimkr.* I afsnit F hedder stednavn nr. 7 i bogtrykket *almandebrynk* (*EL*³ *alle manneberke*, *allemannæbæckæ* og *allæmanne bakkæ*), nr. 10 får tilføjet *n* i *anderosen* (*EL*³ *ander rose*, *annerosæ* og *annerrosæ*), nr. 11 trykkes *epmtæmosæ* (*EL*³ *emtermosæ*) og nr. 12 har ikke *d* efter *r* i navnets første stavelse (genitivmærket *-r* er bevaret) i *ormwnder skow* (*EL*³ *ordmunde schogk*, *ordmundæ skow* og *ordmunde skogh*). Ved de øvrige afvigelser i navneformerne mellem *Rimkr.* og *EL* kan hensynet til rytme og rim have spillet en rolle: indskudsvokal *æ* efter *r* i *wærætz* (*næsæ*), ingen udlydsvokal i *hwid* (*sten*) og *blegyng* samt tilføjelserne *n* i *blymern* (rim på *fiern*) og *mosæ* i *robecks mosæ* (rim på *tranemosæ*).

Rimkr. er en variant af *EL*'s grænsetekst i den forstand, at den er på rim, og i denne forbindelse har forfatteren taget sig visse digteriske friheder og tilføjet ord eller vers, hvis indhold der ikke er belæg for i lovhdskr., f.eks. omtaler han de 12 mænd som »myndige« (v. 3171), dvs. forsynet med fuldmagt²⁶, denne oplysning skal vel knyttes til v. 3207 og 3208: »der skilles Danmark og Sverige ad, efter den kontrakt vi gjorde.« De 12 mænd har ifølge dette haft fuldmagt til at underskrive et i anledning af grænselægningen udfærdiget dokument. Endvidere påstår forfatteren, at de 6 sten »står der endnu« (v. 3173).

Grænseteksten er i alle lovhdskr. sammenfattet i den næsten enslydende overskrift: »Her begyndes skellet mellem Danmark og Sverige«, denne sætning bliver i *Rimkr.* udvidet til en art dobbelt »overskrift« (v. 3147 ff: »Som mine forældre gjorde landeskel, mellem Danmark og Holsten deslige, så tog jeg på og gjorde om vel, mellem Danmark og Sveriges rige.« Hvis forfatteren med »forældre« mener Harald Blåtand, som v. 3013 satte et »plankeværk«, er der indholdsmæssig dækning fra forfatterens side i at gøre opmærksom på de to kongers bestræbelser på at befæste Danmarks grænse mod syd, men hvis han med »forældre« mener forfædre, viser han her i et glimt, at han sidder inde med en viden (fra de frankiske annaler?) om den første danske konge Godfred og hans mænd, der 808 gav sig i lag med anlægget af Danevirke. Forfatteren af kong Godfreds rim (v. 2447 ff) har ikke omtalt denne vigtige begivenhed, netop derfor vil forfatteren af grænseteksten i Svend Tveskægs rim - med sin forståelse for grænseforholdene mod øst - nu også henlede opmærksomheden på den sydlige grænse.

Første vers af dobbelt-overskriften »som mine forældre gjorde landeskel« dukker umotiveret op i Erik Ejegods rim (v. 3636a) i et hdskr. (*Sth. K 41*) fra slutningen af 1400. Forklaringen på denne interpolation kunne være, at grænseteksten har foreligget på et ark for sig, herfra har skriveren skullet indskrive den som slutning på et i forvejen færdiggjort rim om Svend Tveskæg, løsbladet har skriveren fået fat i igen ved Erik Ejegods rim, afskrevet 1. vers fra grænseteksten og derefter opdaget fejltagelsen, men glemt at slette verset. Skønt den rimede grænsetekst kan tænkes at være forfattet af en anden end den, der har rimet versene 3059-3146 om Svend Tveskæg, er der ikke holdepunkt for at konkludere, at grænseteksten er rimet meget senere, idet denne også findes i et andet hdskr. (Ericssbergfragmentet), som sandsynligvis er ældre end *K 41*, dvs. forfattet engang i 2. halvdel af 1400.

Slutning

Det ældste belæg på en grænsetekst i dansk regie findes i det ofte omtalte mnt. hdskr. af *EL* fra ca. 1445, teksten har åbenbart været af så stor vigtighed, at den er fundet værdig til at blive oversat i et lovhdskr., måske til brug for administration eller kongen, Kristoffer af Bayern (1439-48).

Grænseteksten i det mnt. hdskr. (og i adskillige hdskr. af *EL*) forekommer mellem kong Olufs håndfæstning (1376) og Erik af Pommerns gårdsret, sidstnævnte blev afsat 1439. En dansk grænsetekst kunne tænkes at være blevet udarbejdet på hans initiativ.

I 1397 havde Margrete indkaldt stormændene fra Danmark, Norge og Sverige til møde i Kalmar, for at de kunne afslutte traktater, således at de tre riger burde fremstå som en samlet magt mod Tyskland og ikke bekriige hinanden indbyrdes. Mødets højdepunkt blev kroningen af den 15-årige Erik af Pommern, som blev eneregent 1412, da Margrete døde. Alleerede ved unionens tilblivelse var der uoverensstemmelser, striden mellem Danmark og Sverige brød ud i lys lue i 1400-tallet, årene 1434-41 kan i Sverige opvise særlig mange oprør (med efterfølgende forhandlinger), fremkaldt af bl.a. de høje skatter og kong Eriks anvendelse af danske og tyske lensmænd i Sverige. Svenskerne betragtede i stigende grad fogder og slotshovedsmænd som deres fjender. I 1435 brød Engelbrekt Engelbrektsson fra nord ind i Halland og erobrede hele landskabet (undtagen Varberg). 3. maj 1435 blev forlig indgået i Halmstad, hvor det blev bestemt, at Erik af Pommern atter skulle anerkendes som konge og det besatte Halland rømmes. Det er ikke utænkeligt, at kong Erik - provokeret af oprøret - har foranlediget en ny ransagning af navnlig Nordhallands grænse i et forsøg på i det mindste ét sted at skabe officiel ro mellem de to lande.

Grænseteksten i *Rimkr.* er dog dobbeltbundet: på den ene side slutter den med ønsket om fred og fordragelighed i fremtiden, på den anden side er den polemisk i den aktuelle situation, idet grænsetekst I, afsnit E, skal minde om den danske konges overherredømme i Norden. Tidens politiske sprængstof, først og fremmest forholdet Danmark-Sverige er henlagt til ca. år 1000 (Svend Tveskægs rim), næppe af forsigtighedshensyn, men fordi der i forvejen i svensk overlevering forelå en tekst, som en historiker og forfatter meget bejligt kunne benytte i den fra lovhdskr. nu dokumenterede danske bearbejdelse.

Noter.

1. Den danske Rimkrønike bd. I-III. København 1959-61.
2. Udgivet af H.S. Collin og C.J. Schlyter i Samling af Sveriges gamla Lagar, Band I. Stockholm 1827. Grænsetekst I s. 67 ff., grænsetekst II s. 287 ff.
3. Jfr. Ellen Jørgensen: Historieforskning og Historieskrivning i Danmark indtil Aar 1800. København 1931. Genoptrykt 1964, 3. oplag, s. 58.
4. Inden for det gl. lovkompleks findes et runeskrevet håndskrift *Codex Runicus* (AM 28,8^o), størstedelen af hdskr. indeholder *SkL* skrevet i slutningen af 1200. I begyndelsen af 1300 har en yngre hånd skrevet brudstykker af en kongerække og en kongekrønike, som slutter med Erik Menved og dronning Ingeborg - de døde begge 1319 - samt en grænsetekst I og II (97 r - 100 r) med overskriften: »Hær byrias landamærke mællin Danmark ok Sueriki.« Grænseteksten repræsenterer et overgangsstadium mellem svensk og dansk overlevering, idet denne grænsetekst er en dansk redigering af et vestgøtsk forlæg, men uden polemiske bitoner, afsnit E i I kender *Cod. Run.* ikke, nogle af person- og stednavnene er fremmede for den ellers kendte overlevering.

At der er tale om en ikke-vestgøtsk (dansk) redigering af grænselisten (grænsetekst II) viser allerede 1. afsnits afsluttende sætning i *Cod. Run.*: D e r mødes V æ s t e r g ø t l a n d og Halland og Finveden,« medens *Vgl.* slutter afsnittet med: »H e r mødes v o r t l a n d og Finveden og Halland.«

2. afsnits slutbemærkning i *Cod. Run.* afslører, at den danske skriver af (et forlæg til) *Cod. Run.* har misforstået den vestgøtske grænseliste, hvis sidste stednavn *uætur* (Vättern) nu erstattes med »og i Østersøen mellem Blekinge og Møre«, herved opnår han at afslutte beretningen med samme ordlyd (fraregnet Østersøen) som i afsnit C (stensætningen). Skriveren har opfattet 1. og 2. afsnit som en mere udførlig beskrivelse af grænsen fra havet i vest til havet i øst mellem de gl. landskaber og Sverige, jfr. tillige overskriften. Bortset fra den forskerte redigering følger *Con. Run.* nøje den vestgøtske listes stednavne, dog mangler *gnipæ*.

Et svensk håndskrift *Linköping J 76* (LJ 76), skrevet i 2. halvdel af 1400, indeholder Magnus Erikssons Landslag, et fragment af kirkebalken fra *Vgl.* og blandt tillæggene grænsetekst I og II (124 v - 125 r). Som i *Cod. Run.* følger II umiddelbart efter I med overskriften: »Isti sunt termini inter Sweciam et Daciam.« LJ 76 er ikke en afskrift af *Cod. Run.*, men viser hen til samme skriftlige tradition, dog noterer LJ 76 mellem den vestgøtske grænselistes *or uisulangi ... i cloccobiergh* en række navne, som ingen anden overleveret grænseliste kender.

Colling-Schlyter har ikke medtaget *Cod. Run.* og LJ 76 i variantapparatet til grænselisten i B 59.

5. *E. don. var. 133,4^o* (ca. 1445): 186 v - 187 v; *Sth. C 71,4^o* (ca. 1450): 125 r - v; *Oslo 1,8^o* (ca. 1450): 93 r - 94 r; *AM 25,4^o* (2. halvdel af 1400): 98 r - 98 v; *AM 28,4^o* (2. halvdel af 1400): 187 r - 201 v; *Sth. C 54,4^o* (1465): 125 v - 126 r; *Sth. C 76,4^o* (1465): 51 r - v; *Sth. C 78½,4°* (1469): 174 r - v; *AM 9,4^o* (1470): 209 v; *Thott 1987,4^o* (ca. 1480): 53 r - v; *GkS 3132,4^o* (1484): 74 v - 75 r; *MS 33,4^o* Bremen Staatsb. (1498, findes også som *Ms Photo 141,4^o*, Det kgl. Bibl., Kbh.): 146 r - v; *Uppsala de la Gardie 62,4^o* (1499): 168 r - v.
6. *Sth. B 73,4^o* (ca. 1450): 136 v - 137 v; *Sth. B 70,4^o* (2. halvdel af 1400): 118 v, grænse-

- teksten slutter efter 1. stednavn i afsnit C; *Uldall 215,4^o* (2. halvdel af 1400): 100 v - 101 r.
7. *Sth. C 71,4^o* og *AM 25,4^o*.
 8. M.L. Lundgren og E.B. Brate: Svenska Personnamn från Medeltiden. Uppsala 1892-1934.
 9. Glossariet til Västgötalagen (*B 59*), s. 573.
 10. Äldre Västgötalagens Ordsfatt i Acta Societatis Scientiarum Fennicæ. Helsingfors 1913.
 11. Hanne Regnar: »De gammeldanske landskabers grænse mod Sverige« i Sydsvenska Ortnamnssällskapets Årsskrift, s. 7 ff. Lund 1982.
 12. *Sth. B 58* (Yngre Västgötalagen), ca. 1350.
 13. *Sth. D 4* (blandingshdskr.), 2. halvdel af 1400.
 14. *Cod. Run.* skriver *klintomosæ* og *LJ 76* (ovf. note 4) *hælmta mosa*.
 15. Juridiska Afhandlingar I, note s. 50 ff. Uppsala 1836.
 16. Sverges Traktater med främmande Makter I, s. 53 ff. Stockholm 1877.
 17. Axel Kock: Svensk Ljudhistoria I, s. 182. Lund 1906.
 18. Äldre Västgötalagen öfversatt och förklarad, s. 96 note 1. Helsingfors 1883.
 19. B. Schmeidler: Magistri Adam Bremensis Gesta Hammaburgensis Pontificum, Lib. III, cap. VX, s. 155 (3. oplag). Hannover. Leipzig 1917.
 20. Emund Slemme er efter *Vgl.s* mønster af alle senere skrivere omtalt i forbindelse med denne grænselægning, tidligst i *Södermannalagen* fra ca. 1335, hvor grænsetekst I får en ny tolkning i kapitlet *Om eriksgata*, 4. artikel: »den konge der udvider Sveriges grænse er bedre end Emund Slemme, som med falsk sind meget mindskede den, da han var konge« (*NkS 2237*, 12 v.).
 21. Nu *Danska liljan* eller *Danmarks lilja* (Ortnamnen i Göteborgs och Bohus län, bd. III, s. 148, Göteborg 1932).
Erland Hjærne fremdrager i afhandlingen »Danaholmen och tre konungars möten« (Saga och Sed, bd. 3. Uppsala 1948) en oplysning om Daneholm i *Norrigris Bescriuelse* af nordmanden Peder Claussøn Friis (bogen afsluttet 1613): »Den Holme kaldis i den gammel norske Chronick (nu tabt) Danmarck litla, det er, lille Danmarck, oc ligger den vester ud fra den Øe Brenøe...«
Der eksisterer dog en ældre kilde end Claussøn Friis, det hedder nemlig i et brev af 23. juni 1552 (»Akte 1552-55, Rigsarkivet, Kbh.): »... paa Danneholm som kallits lille Danmark aff Danneholm och i...« *Danmarks lilja* er efter al sandsynlighed en misopfattelse af *Danmark litla*.
 22. »Sverige och Landet vid Göta Älvs mynning under Medeltiden« i Göteborgs Högskolas Årsskrift, bd. 59. Göteborg 1953.
 23. Erland Hjærne fremhæver i sin afhandling 1948 (ovf. note 21), s. 8, en ceremoni som tidligst stammer fra 1209, og som kræver »at bægge dessa tjänster skola av kejsaren i samband med hans kröning bevisas påven.«
 24. Axel Olrik: Danmarks Heltedigtning, bd. II, s. 226 og 231. København 1910.
 25. Det skal dog bemærkes, at den tidligst kendte sammenkædning af *Vgl.s* grænsetekst I og II er foretaget i *Codex Runicus* (ovf. note 4).
 26. Otto Kalkar: Ordbog over det ældre danske Sprog (opslagsord *myndug*). København 1881-1925.

Afhandlingen er et bearbejdet uddrag af mit speciale »Västgötalagens grænsesteder i dansk tradition« indleveret til Københavns Universitet 1980.